

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Nancy

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ*

1. Ἡ ἀμφιτροπία τῆς Πολιτειολογίας τοῦ Πλάτωνος.

Ἡ Πολιτειολογία τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἀμφίτροπη : καὶ ὀξύτατα ἐπικριτική, ἀποδοκιμαστική, ἀπαισιόδοξη, καὶ ἀκρότατα αἰσιόδοξη, ὥστε καὶ νὰ χαρακτηρίζεται οὐτοπική ἀπὸ κριτὲς ἐπιπόλαιους.

Ὡς κοινωνιολόγος ὁ Πλάτων, ὀδηγημένος ἀπὸ τὸ σκληρὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας του, καὶ εἰδικώτερα τῆς Ἀνθρωπολογίας του καὶ τῆς Ἠθικῆς του, παρατηρητὴς ἄρα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος μὲ ὑπεραυστηρὰ κριτήρια, ἐπηρεασμένος ἄλλωστε καὶ συναισθηματικά, μὲ τὸ βάρος τῆς συγκλονιστικῆς ἐμπειρίας του ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ριπτασμοὺς τῆς πατρίδας του, διαθέτει βλέμμα εἰσδυτικὸ γιὰ τὰ ἐλαττώματα προπάντων καὶ τὶς ἐλλείψεις τῆς πολιτικῆς· ἔτσι καὶ προβαίνει, μὲ τὸ ἀνατομικὸ αὐτὸ βλέμμα,

* Ἡ ἐπιστροφή στὸν Πλάτωνα εἶναι πάντοτε ἀναδρομὴ στὸ πατριὸ χῶμα τῆς φιλοσοφίας. Δίκαια ὁ Whitehead εἶχε, μὲ τρόπο ἔστω παράδοξο, ἐξάρει τὴ μοναδικὴ ὀλοκληρία τῆς φιλοσοφίας του (*Process and Reality*, 1929, 53). Ἡ ἀναδιερεύνηση ὁμως εἰδικὰ τῆς Πολιτειολογίας τοῦ Πλάτωνος, καὶ ἡ δημοσίευση τῆς μικρῆς αὐτῆς συμβολῆς στὴ διασάφηση ὀρισμένων στοιχείων της, μᾶς ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ βαθὺ συναίσθημα πικρίας γιὰ καταστάσεις πολιτικές, ὅπως καὶ τάσεις ἰδεολογικές, στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐξοργιστικὴ συχνὰ παρανόηση καὶ ὑποτίμηση τῆς μεγάλου πνευστης αὐτῆς Πολιτειολογίας, ἀκόμη καὶ πρόσφατα. Γιὰ καταστάσεις πολιτικές δὲν χρειάζεται νὰ ἐκφράσωμε καμμιὰ γνώμη. Γιὰ τὶς ἰδεολογικὲς τάσεις, ἀρκεῖ νὰ θυμίσωμε τὴν ἀπίθανη διάδοση καὶ φήμη ποὺ ἔχουν στὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν ἀναγνωστῶν ποικίλα θεωρήματα ρηχοῦ κοινωνιολογισμοῦ εἴτε ἀπατηλοῦ ψυχολογισμοῦ, δημιουργικὰ πολιτικῶν φαντασιώσεων καὶ ἠθικῆς μυωπίας. Ἰδὲ σχετικὰ C. Despotopoulos, *Une critique de la société industrielle avancée — La Pensée de Marcuse dans «L'homme uni-dimensionnel»*, «Archives de Philosophie du Droit» 1969, 97-118.

Οἱ παρανοήσεις ἐπιπολάζουν ἀκόμη στὴ βιβλιογραφία, ἔχουν μάλιστα διαποτίσει καὶ τὴ γλῶσσα : τὸ ἐπίθετο πλατωνικὸς ἔχει καταντήσει νὰ σημαίνει κενολόγος, ψιλός, ἀνενεργός (π.χ. πλατωνικὰ διαβήματα). Καὶ ἱστορικοὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἐμφανίζουν τὸν Πλάτωνα θεωρητικὸ τοῦ δουλοκτητικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος ἢ καὶ εἰσηγητὴ θεσμοῦ κοινοκτημοσύνης τῶν γυναικῶν ! Ἰδέ, σχετικὰ, τὴ μελέτη μας *La Cité parfaite de Platon et l'esclavage*, REG 1970, καὶ τὴ βιβλιοκρισίαν μας τοῦ βιβλίου τῆς C. Mossé, *Histoire des idées politiques en Grèce*, «Archives de Philosophie du Droit» 1970, 430.

στη σύλληψη τῶν καιρίων ἀρνητικῶν στοιχείων τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, καὶ παρουσιάζει τελικὰ μιὰ τυπολογία τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν σχηματισμῶν τῆς ἱστορίας¹. Εἶναι ἡ ἀρνητικὴ Πολιτειολογία του, ἐκφρασμένη προπάντων στὸ βιβλίο Η τῆς *Πολιτείας*.

Ὡς φιλόσοφος, ὁ Πλάτων, ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν Ἰδέα καὶ ἀπὸ τὸ πάθος γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ προσηλωμένος στὴν αἴσια πίστη πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴ ρίζα τῆς ψυχῆς του συγγενὴς μὲ τὸ Ἀπόλυτο, ὁραματίζεται καὶ σχεδιάζει τὴν ὀρθὴ πολιτικὴ, τὴν ἀρίστη καθ' ἑαυτὴν, δυσεπίτευκτη, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἀλλὰ ἐφικτή², ὅπως ἐπίμονα βεβαιώνει (540 d, πβλ. 473 c, 499 c-d, 502 c, 541 b), ἀρκεῖ νὰ συντρέξουν οἱ καιροί, καὶ συγκεκριμένα ἡ βιολογικὴ ἀκμὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας (*Νόμοι* 740 a). Εἶναι ἡ κλασικὴ Πολιτειολογία του³, ἐκφρασμένη στὰ βιβλία Β-Ζ τῆς *Πολιτείας*.

2. Τὸ πρωταγόρειο θεώρημα γιὰ τὴν αἰδὼ καὶ τὴ δίκη.

Στὸν *Πρωταγόρα* (321 c-324 a) ἐκθέτει ὁ Πλάτων, οἶονεὶ μυθικά, μιὰ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, διαποτισμένη ἀπὸ ριζικὴ δυσπιστία πρὸς τὴν πολιτικὴ ὀρθοφροσύνη τῆς ἀνθρωπότητας. Καὶ εἶναι παράδοξο, πὼς ὁ φιλόσοφος ἑνὸς λαοῦ καὶ μιᾶς ἐποχῆς μὲ ἀνεπτυγμένη τὴν πολιτικὴ ὀριμότητα καὶ ὑπο-ἀνάπτυκτη μᾶλλον τὴν τεχνικὴ, συγκριτικὰ προπάντων πρὸς τὶς ἀντίστοιχες ἐπιδόσεις τῆς σύγχρονῆς μας ἀνθρωπότητας, διακηρύττει, ἔστω διὰ μέσου τοῦ Πρωταγόρα, πὼς ἤδη ἀπὸ τὴν πρωτοϊστορία τὸ ἀνθρώ-

1. Βλ. Κ. Δεσποτόπουλος, *Πολιτικὴ Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος*, Ἀθῆναι 1957, 102-118. Ἀναφορικὰ πρὸς τὴν κοινωνιολογικὴ αὐτὴ θεωρία τοῦ Πλάτωνος, ὁ Karl Popper στὸ πολύκροτο βιβλίο του *The Open Society and its Enemies* 1, *Plato*, 1966, 40, ἐξαίρει βάσιμα, ὅτι περιέχει the typical course of social change, ἀλλὰ καὶ δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Πλάτωνα ἐκπρόσωπο τῆς ἱστορικιστικῆς θεωρίας τῆς κοινωνίας καὶ εἰσηγητὴ ἔτσι μιᾶς νοοτροπίας στὴ θεωρία τῆς κοινωνίας, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν ὁ Rousseau καὶ προπάντων ὁ Comte καὶ ὁ Mill, ὁ Hegel καὶ ὁ Marx· ἀκόμη, σημειώνει τὴν πλατωνικὴ πνευματικὴ ρίζα τοῦ ἔργου *Arcadia* τοῦ Sanazzaro στὴν Ἀναγέννηση, καθὼς καὶ τὶς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Πλάτωνα τοῦ Vico, στὸν 18ο αἰῶνα, καὶ τελικὰ διατυπώνει τὴ γνώμη: Thus Romanticism is historically indeed an offspring of Platonism (221· πβλ. 246).

2. Οἱ θεσμοὶ τῆς, πιστεύει, δὲν εἶναι ἀσύμμετροι, ἀλλὰ προσαρμοσμένοι στὶς δυνατότητες καὶ στὶς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας, ὅχι ὅμως ὅπως αὐτὲς ὑπάρχουν ἀπλῶς στὴ γνώριμή του ἐποχὴ καὶ περιοχὴ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ὅπως ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξαν ἢ νὰ ὑπάρξουν κάποτε κάπου στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας.

3. Βλ. Δεσποτόπουλος 23-101.

πινό γένος εἶχε ἀποκτήσει τεχνική⁴, πρόσφορη γιὰ τὸν βιοπορισμὸ του, ὄχι ὁμῶς καὶ πολιτικὴ (*Ἡφαίστου καὶ Ἀθηναῖς τὴν ἔντεχνον σοφίαν . . . , τὴν . . . περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχευε, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν*, 321 d 1-5· πβλ. 322 b 5, 9). Χαρακτηριστικὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ ἐξήγηση τοῦ ἀντινομικοῦ αὐτοῦ φαινομένου, κρίσιμα σπουδαίου γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

Ὁ Προμηθεύς, ὁ φιλάνθρωπος τιτάν, μὲ ὄνομα δηλωτικὸ τῆς προμήθειας, δηλαδή πρόνοιας καὶ μαζὶ ἐπίνοιας, εἰς τὸ τῆς Ἀθηναῖς καὶ Ἡφαίστου οἶκημα τὸ κοινόν, ἐν ᾧ ἐφιλοτεχνεῖται, λαθὼν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρρον τέχνην τὴν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηναῖς δίδωσιν ἀνθρώπῳ (321 d 9-e 3)· ἄρα, ἡ ἀπόκτηση τῆς τεχνικῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, κάτι ποὺ χαρακτηρίζεται σὰν τιτανικὴ πράξη κλοπῆς, κατορθώθηκε στὴν αὐγὴ τῆς ἱστορίας, γιὰτὶ ἡ τεχνικὴ δὲν ἦταν ἀπρόσιτη ὁλωσδιόλου στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἐπινοητικὸ στὸ πεδίο της⁵. Ἀντίθετα ἡ πολιτικὴ ἔμεινε ἀπρόσιτη σχεδὸν στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, καθὼς καὶ ἦταν φυλαγμένη αὐστηρὰ σὲ ὑψηλὴ, ἀπρόσιτη θέση : *ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. Τῷ δὲ Προμηθεῖ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν, τὴν τοῦ Διὸς οἶκησιν, οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν· πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν* (321 d 6-8).

Ἡ στέρηση τῆς πολιτικῆς, ἀπαραίτητης γιὰ τὴν ὀρθοπόδηση τῆς κοινωνίας, ἐμφανίζεται νὰ ἔχη μοιραία συνέπεια τὴν ἔμμονη κακοδαιμονία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐξ ἄλλου, ὁμῶς, ἡ μεγάλη στέρηση αὐτὴ καὶ ὑπαγορεύει θέμα σπουδαῖο τῆς ἀποστολῆς τῆς φιλοσοφίας : νὰ πληρωθῇ τὸ βαθὺ αὐτὸ χάσμα στὸ πολιτιστικὸ βάθρο τῆς ἀνθρωπότητας μὲ βαθμιαία κατάκτηση τῆς ἀρχιτεκτονικῆς⁶ ἐπιστήμης, ποὺ εἶναι ἡ πολιτικὴ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ρητὰ ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὴν 7ῃ Ἐπιστολῇ (325 c-326 d). Στὸ ἴδιο αὐτὸ κείμενο, ἄλλωστε, ὑπάρχει καὶ ἡ καθολικὴ, ριζικὴ ἀποδοκιμασία τῆς πολιτικῆς τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι, ὁ μῦθος τοῦ Πρωταγόρα καὶ ὀρισμένα χωρία τῆς Ἐβδόμης Ἐπιστολῆς περιέχουν τὴν ἰδεολογικὴ βάση τῆς ἀρνητικῆς Πολιτειολογίας τοῦ Πλάτωνος.

4. Ἐξήγηση ἀποτελεῖ ἴσως ἡ μὴ ἐξέλιξη οὐσιαστικὰ τῆς τεχνικῆς ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνες, ὥστε νὰ παρέχεται ἡ ἐντύπωση ὁλοκληρωμένης ἤδη παρουσίας της, καὶ ἄλλωστε ἀντίστοιχης ἐπάρκειάς της γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων στὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνος σύμφωνα μὲ τὶς περιορισμένες σχετικὰ ἐπιδιώξεις τους.

5. Ἡ ἐπίδοση τῶν ἀνθρώπων στὴν τεχνικὴ ἐμφανίζεται ἄρα μᾶλλον σὰν ἀ-κοινωνικὴ, μάλιστα καὶ ἡ ἀπόκτησή της προ-κοινωνικὴ! Θεώρημα πρωταγόρειο ἴσως, ὄχι πάντως πλατωνικό.

6. Ἄν καὶ ἡ χρῆση τοῦ ὅρου ἀρχιτεκτονικὴ, γιὰ χαρακτηρισμὸ τῆς πολιτικῆς, ὑπάρχει στὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (Α 1, 1094 b 26) τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ἐννοια ὁμῶς ἡ ἀντίστοιχη ἐφαρμόζεται ἤδη ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὴν πολιτικὴ, μάλιστα καὶ στὸν *Εὐθύδημο*, ἀλλὰ συστηματικὰ στὸν *Πολιτικὸν* (305 d-e).

Στὸ ἐρώτημα πῶς τὸ ἀνθρώπινο γένος κατόρθωσε, ἂν καὶ στερημένο ἀπὸ τὴν πολιτική, νὰ ἐπιζήσῃ ἐπὶ τόσους αἰῶνες, ὁ ἴδιος μῦθος τοῦ *Πρωταγόρα* παρέχει μιὰ κομψή, εὐλογη ἀπάντηση : Ἔπρεπε νὰ μὴ χαθῇ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς Γῆς τὸ περιούσιο εἶδος τῶν ζώων, τὸ ἀνθρώπινο γένος (322 b-c), ποὺ μόνο αὐτὸ *θείας μετέσχε μοίρας*, καθὼς δηλαδὴ προικίσθηκε ἀπὸ τὸν Προμηθεά μετὰ τὴν *ἐντεχνον σοφίαν* τοῦ Ἑφαιστου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καί, ἔτσι, μόνο αὐτὸ καὶ δημιουργήσε θρησκεία, γλῶσσα, τεχνικὸ πολιτισμὸ (322 a). Ὑστερα λοιπὸν ἀπὸ μιὰ ἄθλια περίοδο ἀκοινωνησίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀγριότητος καὶ ἀδυναμίας γιὰ ζωὴ κοινωνικὴ —ἀφοῦ δὲν εἶχαν τὴν πολιτική—, ἄρα καὶ ὑποβολῆς στὸν κίνδυνο, τὸν ἔσχατο, νὰ ἐξοντωθοῦν ἀπὸ τὰ θηρία, δυσπολέμητα χωρὶς κοινοπραξία τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους (322 b), δόθηκαν θεόθεν στὸ ἀνθρώπινο γένος, βλάστησαν δηλαδὴ στὶς ἀνθρώπινες ψυχὲς δυὸ ριζικὰ ἠθικὰ συναισθήματα : ἡ αἰδὼς καὶ ἡ δίκη (322 c). Τὰ δυὸ αὐτὰ ἠθικὰ συναισθήματα ἐμφανίζονται σὰν ὑποκατάστατα⁷ ἔτσι κάπως τῆς πολιτικῆς, ὅπως ἦταν πρόσφορα νὰ δημιουργήσουν βαθμιαῖα τὸν ἠθικὸ πολιτισμὸ, ἀνύπαρκτο ἀκόμη στὴν πρωτο-ἱστορία, καὶ μετὰ αὐτὸν νὰ δυνατοποιήσουν τὴ σύμπληξη καὶ τὴ συντήρηση τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν.

Τὴ βάση ἄρα, σύμφωνα μετὰ τὸ φιλοσοφικὸ αὐτὸ μῦθο, τῆς δυνατότητας γιὰ ζωὴ κοινωνικὴ ἀποτέλεσαν ἡ αἰδὼς καὶ ἡ δίκη, ποὺ ἔγκαιρα παρουσιάσθηκαν στὴν ἱστορία, καὶ σύμφυτες σχεδὸν μετὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κάπως διαπλασμένου ἀνθρώπου. Πραγματικά, ἰδιώμα τους, κρίσιμο γιὰ τὴν ἐξοχὴ αὐτὴ λειτουργία τους, ἐμφανίζεται ἡ ἀδιαφόριστη διανομὴ τους σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους —ἀντίθετα μετὰ ὅ,τι συμβαίνει στὶς τέχνες— ἢ τουλάχιστον ἡ εὐχέρεια καὶ ἡ ἐντολὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ μετέχουν σ' αὐτές : *...δίκην δὲ καὶ αἰδῶ... ἐπὶ πάντας νείμω; Ἐπὶ πάντας, ἔφη Ζεὺς, καὶ πάντες μετεχόντων* (322 c-d). Καὶ ὁ λόγος τῆς καθολικῆς αὐτῆς συμμετοχῆς τῶν ἀνθρώπων στὰ δυὸ ριζικὰ ἠθικὰ συναισθήματα παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα διπλός : καὶ σὲ ἀναφορὰ μετὰ τὴν κοινωνία καὶ σὲ ἀναφορὰ μετὰ τὸν ἄνθρωπο· πρῶτα, ἡ ἠθικὴ ἐδραίωση τῆς κοινωνίας —μετὰ τὴν ἠθικὴ τουλάχιστον προδιάθεσιν τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρώπων— σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ὕπαρξιν της (*οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν*, 322 d), ἔπειτα —καθὼς προσθέτει ὁ λό-

7. Σύμφωνα μετὰ τὸν μῦθο, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ στέρηση τῆς πολιτικῆς ἐκινδύνευαν νὰ ἐξοντωθοῦν, ὁ Ζεὺς, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἦταν ὁ κάτοχος τῆς πολιτικῆς, δὲν ἐδώρισε στοὺς ἀνθρώπους αὐτήν, ἀλλὰ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην, ὥστε νὰ ἐξοικονομηθοῦν μετὰ αὐτές. Ἐξ ἄλλου, ὁ Πρωταγόρας, στὸ λόγο του ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν μῦθο, μετονομάζοντας ἤδη σιωπηρὰ τὴν αἰδῶ σωφροσύνη καὶ τὴν δίκην δικαιοσύνη, τίς ἀναφέρει σὰν ὑπηρετικὲς τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς (*Πρωταγόρας* 323 a· πρβλ. ὁμως ἀκόμη 323 b).

γος, ὁ σχολιαστικὸς τοῦ μύθου— ἡ ἐξανθρωπιστικὴ ἀξία τῶν ἠθικῶν αὐτῶν συναισθημάτων, καὶ ἡ ἀναγκαία συμβολή τους γιὰ τὴν ἔνταξη τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου στὴν κοινωνία ἢ καὶ στὸ ἀνθρώπινο γένος (... ἄμῶς γέ πως μετέχειν... ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις, 323 b).

Ἐξοχα εἶναι διατυπωμένη, στὸν μῦθο (322 c), ἡ κοινωνιοπλαστικὴ ἀποστολὴ ποὺ ἔχουν νὰ ἐπιτελέσουν ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη : *ἔν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*. Ἡ αἰδῶς πρέπει ν' ἀποτελῇ ὅ,τι ὀνομάζεται *πόλεων κόσμοι*, δηλαδή μὲ τὴν ἐμπνοή της νὰ αὐτο-ὑποβάλλονται οἱ πολῖτες (*αὐτονομία*) σὲ κόσμια συμπεριφορά, ὥστε καὶ νὰ ὑπάρχῃ αὐτόδοτη ἁρμονία τῆς πολιτείας· ἡ δίκη πρέπει ν' ἀποτελῇ ὅ,τι χαρακτηρίζεται *πόλεων*... *δεσμοί*, δηλαδή μὲ τὶς ὑπαγορεύσεις της νὰ ὑποβάλλονται οἱ πολῖτες σὲ δεσμεύσεις τῆς συμπεριφορᾶς τους (*ἐτερονομία*), ὥστε καὶ νὰ ὑπάρχῃ ἐπιβλητὴ συνοχὴ τῆς πολιτείας· ἡ σύνδρομη αὐτὴ λειτουργία τους θὰ συνεπάγεται *φιλίαν*⁸, δηλαδή ἐνότητα ἠθικὴ τῆς πολιτείας, ἄρα σύμπνοια καὶ ὁμόνοια τῶν πολιτῶν, ὥστε νὰ ζοῦν στὸ χῶρο της χωρὶς ἔχθρα τουλάχιστον μεταξύ τους.

Κήρυγμα ἀνθρωπισμοῦ, τὸ θεώρημα γιὰ συμμετοχὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων στὰ ριζικὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ὅπως καὶ τὸ θεώρημα γιὰ τὴν κοινωνιοπλαστικὴ ἀποστολὴ τῶν ἠθικῶν αὐτῶν συναισθημάτων, εἶναι κατ' ἐξοχὴν πρόσφορα γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἰδεολογικὸ θεμέλιο τῆς δημοκρατίας. Καὶ ἀναμφίβολα ἦταν ἀρμόδιος ὁ Πρωταγόρας νὰ τὰ ἐξαγγείλῃ. Ἀξίζει ὅμως νὰ τονισθῇ πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ θεωρήματα, συμπληρωμένα εἴτε διορθωμένα, δὲν εἶναι ξένα πρὸς τὴν Πολιτειολογία τοῦ Πλάτωνος, ἀκριβέστερα πὼς ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη, ἀποτελοῦν καίρια στοιχεῖα της, μὲ τὶς μετατροπές τους προπάντων : σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη.

Χαρακτηριστικά, στὸν *Γοργία*, ἡ αὐστηρότατη σὲ ἀπίθανο βαθμὸ κρι-

8. Ἀπὸ κοινοῦ, δηλαδή, ἐπιφέρουν τὴν φιλίαν σὰν αὐτόματη, συνέπεια, ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη ὡς *πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοί*. Ἐσφαλμένη ἄρα πολλαπλᾶ μᾶς φαίνεται ἡ μετάφραση τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ χωρίου: *afin que ces sentiments fussent la parure des cités et le lien par lequel s'unissent les amitiés* (*Platon, Oeuvres Complètes* I, Bibliothèque de la Pléiade), καθὼς προπάντων χωρίζει τὸ *δεσμοί* ἀπὸ τὸ *πόλεων κόσμοι*, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ *τε καὶ* ποὺ ἄρρηκτα συνδέει τὸ *δεσμοί* πρὸς τὸ *κόσμοι*, καὶ ὅπως ἀναφέρει τὸ *φιλίας συναγωγοί* ἀποκλειστικὰ στὸ *δεσμοί*, ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ *σὺν* τοῦ *συναγωγοί*. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ *κόσμοι* μὲ τὴ λέξη *parure* ἀποσιλῶνει τὸ νοηματικὸ βάρος του. Πρβλ. σχετικὰ μὲ τὸ νόημα τοῦ ὅρου *κόσμος*, τὸ χωρίο 540 a-b τῆς *Πολιτείας* : *καὶ ἰδόντας τὸ ἀγαθὸν αὐτό, παραδείγματι χρωμένους ἐκείνῳ, καὶ πόλιν καὶ ἰδιώτας καὶ ἑαυτοὺς κοσμεῖν*, ὅπως καὶ τὸ χωρίο 443 d : *καὶ ἄρξαντα αὐτὸν αὐτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον αὐτῷ*. ἀλλὰ καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ A.W.H. Adkins, *Truth, κόσμος and ἀρετὴ in the Homeric Poems* (CQ 1972, 5-18). Γιὰ τὸ ἠθικὸ νόημα τοῦ ὅρου *αἰδῶς* ἰδὲ *Πολιτεία* 465 b. Τὴν ἐσφαλμένη αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου ἀκολουθεῖ καὶ ὁ J. Luccioni, *La Pensée politique de Platon*, 1958, 128.

τική τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ δημιουργῶν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου, Μιλτιάδου, Θεμιστοκλέους, Κίμωνος, Περικλέους, ἔχει ὡς βάση τὴν κατηγορία πὼς ἀμέλησαν τὴ σωφροσύνη καὶ τὴ δικαιοσύνη : *ἄνευ γὰρ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης λιμένων καὶ νεωρίων καὶ τειχῶν καὶ φόρων καὶ τοιούτων φλναριῶν ἐμπεπλήκασιν τὴν πόλιν* (519 a). Καὶ στὴν *Πολιτεία*, ὁμως, ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη, εἴτε οἱ μετατροπίες τους, ἐμφανίζονται πολλαπλᾶ⁹.

3. Ἡ προ-πολιτική, λιτοδίαιτη κοινωνία καὶ ἡ ἐξουσιαστική, πολιτισμένη κοινωνία.

Ὁ Πλάτων δὲν ἔχει βέβαια τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύῃ στὴν κοινωνιοπλαστική ἐπάρκεια τῶν δυὸ αὐτῶν ριζικῶν ἠθικῶν συναισθημάτων. Ἔτσι, καὶ ὅταν ἀκόμη, στὸ βιβλίο Β τῆς *Πολιτείας*, *θεᾶται λόγῳ γιγνομένην πόλιν* (369 a ἐπ.), δηλαδὴ στοχάζεται πραξιο-λογικὰ πὼς σχηματίζεται ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία, μάλιστα καὶ ὑποθέτει ὀρισμένη προ-πολιτική φάση της —τὴν κοινωνία, τὴν περιορισμένη στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐλαχίστων βιοσυντηρητικῶν ἀναγκῶν (*τοῦ εἶναί τε καὶ ζῆν*), ὅπως τῆς τροφῆς, τῆς οἰκήσεως, τῆς ἐσθῆτος καὶ τῶν τοιούτων, αὐτὴ ποὺ ὀνομάζει *ἀναγκαιοτάτην πόλιν* (469 d), ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνία τὴν πιὸ σύνθετη, ποὺ ὁμως περιορίζεται νὰ ἱκανοποιῇ τὶς γνήσιες μόνο βιοτικὲς ἀνάγκες, ἄρα καὶ παραμένει ἀληθινὴ πόλις, *ὑγιής τις* (372 e), *ὑγιεινὴ* (373 b)— καὶ τότε προβάλλει ὄχι τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην, ἀλλὰ τὸν καταμερισμὸ τῶν ἔργων¹⁰, σὰν λειτουργία συμπηκτική, ἀλλὰ καὶ συνεκτική, τῆς ὀλιγάνθρωπης ἔστω αὐτῆς καὶ σὲ λιτὸ βίο κρατημένης κοινωνίας. Ἡ σύμπηξη τῆς κοινωνίας παρουσιάζεται ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὶς ἀντικειμενικὲς δυνατότητες καὶ προπάντων ἀνάγκες τῆς πραγματικότητας. Ἔτσι καὶ δὲν μνημονεύονται καθόλου τὰ ριζικὰ ἠθικὰ συναισθήματα, γιὰτὶ προϋποτίθεται ἴσως ἡ ὑπαρξὴ τους ὡς αὐτονόητη, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ θεωρεῖται ὄχι ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν προκείμενη δημιουργία.

Στὴν περιγραφὴ τῆς κοινωνίας, ποὺ κρίνεται ἀφύσικα διογκωμένη καὶ ὀνομάζεται, ἄλλοτε περ γραφικὰ *τρυφῶσα πόλις*, ἄλλοτε καὶ ἀξιολογικὰ *φλεγμαίνουσα πόλις* (373 c), διαφαίνεται, πὼς ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀντισταθοῦν —ἂν τυχὸν προ-ὑπῆρχαν— στὸ δυναμισμό τῆς

9. Παρέλκει μᾶλλον, ἢ τουλάχιστον ὑπερβαίνει τὶς προθέσεις καὶ τὶς ἀνάγκες, στὸ πλαίσιο τῆς περιορισμένης αὐτῆς μελέτης, νὰ παραθέσωμε ἐξαντλητικὰ τὰ χωρία τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Πλάτωνος, ὅπου ἐπίσης ἐμφανίζονται ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη εἴτε οἱ μετατροπίες τους.

10. Κατὰ κλασικὸ τρόπο ἀναλύεται σὲ πυκνότετη ἔκφραση ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων στὰ χωρία 369 e-370 c (πρβλ. 374 b-c). Βλ. σχετικὰ Δεσποτόπουλος 25-27.

ἀπρέπειας καὶ τῆς ἀδικίας, τὸν ἐπακόλουθο τοῦ λεγόμενου βιοτικοῦ πολιτισμοῦ, ὅσο ἀναπτύσσεται ἀκατάσχετος καὶ ἀσύδοτος. Ἡ *φλεγμαίνουσα πόλις*, μὲ τὴν τρυφηλὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐπιδίωξη τοῦ περιττοῦ¹¹, ἐμφανίζεται μάλιστα σὰν ὁ γενέθλιος τόπος τῆς ἀπληστίας, καὶ ἄρα τῆς ἀπρέπειας καὶ τῆς ἀδικίας (373 c)¹², ὅπου καὶ βρίσκεται ἡ ἀρχὴ ἀκόμη καὶ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἡ κύρια πηγὴ τῶν κακῶν ὅσα ταλανίζουν τὶς κοινωνίες, ἄρα τοὺς ἀνθρώπους καὶ στὴν ἰδιωτικὴ τους ζωὴ (373 e). Πόλεμος ὅμως καὶ ἀδικία καθιστοῦν ἀναγκαία τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς ἐξουσίας, μάλιστα καὶ στρατοῦ ἐπαγγελματικοῦ (373 e ἐπ.). Στὴν ἱστορικὰ γνῶριμη, λοιπόν, κοινωνία, μὲ τὸν ἀναπτυγμένο βιοτικὸ πολιτισμό, ποὺ ἄλλωστε δὲν εἶναι πιά ὀλιγάνθρωπη, ἡ προ-πολιτικὴ δομὴ ἔχει καταστῆ ἀτελέσφορη καὶ ἀναπόδραστη ἄρα παρουσιάζεται ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, καὶ μαζί της ὁ ἐπαγγελματικὸς στρατός.

4. Ὁ κίνδυνος μεταστροφῆς τῶν φύλακων.

Οἱ φύλακες, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποστολὴ τους, εἶναι δημόσιοι λειτουργοὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐλευθερίας (. . . *δεῖν εἶναι δημιουργοὺς ἐλευθερίας τῆς πόλεως πάνυ ἀκριβεῖς*, 395 b-c), ἢ μὲ ἄλλη ἔκφραση *φύλακες νόμων τε καὶ πόλεως* (421 a)· ἔχουν δηλαδή τὴν ἀποστολὴ τούς τε ἔνδον μάλιστα κατέχοιεν, εἴ τις μὴ ἐθέλοι τοῖς νόμοις πείθεσθαι, τούς τε ἔξωθεν ἀπαμύνειεν, εἰ πολέμιος. . . *τις ἴοι* (415 d-e), ἀλλὰ ὡς *ἐπίκουροι καὶ βοηθοὶ τοῖς ἀρχόντων*¹³ *δόγμασιν*¹⁴, ποὺ αὐτοὶ μόνοι ἔχουν τὴν καθολικὴ ἀρμοδιότητα γιὰ τὴν

11. Ὁ Πλάτων δὲν χρειάσθηκε τὴν ἐξοργιστικὰ θαμβωτικὴ ἐμπειρία τῆς ἐποχῆς μας γιὰ νὰ ἐπισημάνῃ τὴ διαφορὰ, τὴ σύμφυτη μὲ τὴν καταναλωτικὴ λεγόμενη σήμερα κοινωνία.

12. Πβλ. 376 d, 420 b, 427 d. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Ἠθικὰ Νικομάχεια* συνδέει μὲ τὴν ἀπληστίαν *περὶ τὰ γαθὰ . . . περὶ ὅσα εὐτυχία καὶ ἀτυχία* (1129 b 2-3), ἢ σὲ ἄλλη ἔκφραση, μὲ τὴν *πλεονεξία* (1129 b 9), τὴν εἰδικὴ εὐνοία τῆς ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος (1130 a 15 ἐπ.), αὐτὴν ποὺ καὶ ἀποτελεῖ τὸ κύριο θέμα τῆς θεωρίας του γιὰ τὸ δίκαιο, μὲ τὶς περίφημες ἀναπτύξεις του γιὰ τὸ *διανεμητικὸν δίκαιον καὶ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν*. Βλ. σχετικὰ C. Despotopoulos, *Les Concepts de juste et de justice selon Aristote*, «Archives de Philosophie du Droit» 1969, 283-308.

13. Ἡ ὑποταγὴ τῶν στρατιωτικῶν στὴν πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι πάγιο δόγμα τῆς Πολιτειολογίας τοῦ Πλάτωνος. Στὸν *Πολιτικὸν* τονίζεται πὼς ἡ στρατηγικὴ εἶναι ὑπηρετικὴ τῆς πολιτικῆς (305 a).

14. Ἀξίζει νὰ παραθέσωμε τὸ κείμενο ἀναφορᾶς τοῦ Ἀγησιλάου πρὸς τοὺς Ἐφόρους τῆς Σπάρτης, ὅπου ἐπιγραμματικὰ ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν μέγα στρατηγὸ, σύγχρονο τοῦ Πλάτωνος, τὸ δόγμα τῆς νομιμοφροσύνης καὶ ἀπροφάσιστης ὑπακοῆς τῶν στρατιωτικῶν στὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Καὶ πρόκειται γιὰ περίπτωσι, ὅπου ὁ πειρασμὸς τῆς ἀνυπακοῆς δὲν ἦταν μικρὸς, καθὼς ὁ Ἀγησίλαος εἶχε λάβει διαταγὴ τῶν Ἐφό-

ἐξουδετέρωση τῶν τε ἔξωθεν πολεμίων, τῶν τε ἐντὸς φιλίων, ὅπως οἱ μὲν μὴ βουλήσονται, οἱ δὲ μὴ δυνήσονται κακουργεῖν (414 b).

Ὁ Πλάτων, ὅμως, ἔχει σαφέστατη ἐπίγνωση τοῦ μεγάλου κινδύνου γιὰ τὴν κοινωνία, τοῦ σύμφυτου μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῶν φυλάκων. Μὲ ὀξύτητα ἐπισημαίνει, ἐπανελημμένα, τὸν ἔμμοно αὐτὸ κίνδυνο γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας : οἱ φύλακες νόμων τε καὶ πόλεως, οἱ δημιουργοὶ ἐλευθερίας τῆς πόλεως, μήπως καὶ προδώσουν τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τους καὶ προβοῦν σὲ κακουργία πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτες, καταπατώντας καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς ἴδιας τῆς πατρίδας τους. Ρητὰ εἶναι τὰ χωρία : τοὺς φύλακας . . . κακουργεῖν τε μὴ ἐπαρεῖ περὶ τοὺς ἄλλους πολίτας (416 c-d)· πῶς . . . οὐκ ἄγριοι ἔσονται ἀλλήλοισι καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις (375 b)· εἰ δὲ μή, οὐ περιμενοῦσιν ἄλλους σφᾶς διολέσαι, ἀλλ' αὐτοὶ φθίσονται αὐτὸ δράσαντες (375 c).

Συγκεκριμένα, ἐξορκίζει ὁ Πλάτων : φυλακτέον παντὶ τρόπῳ μὴ τοιούτον ἡμῖν οἱ ἐπίκουροι ποιήσωσι πρὸς τοὺς πολίτας, ἐπειδὴ αὐτῶν κρείττους εἰσὶν, ἀντὶ ξυμμάχων εὐμενῶν δεσπόταις ἀγρίοις ἀφομοιωθῶσιν (416 a-b)· στιγματίζει ὅμως τὴν ἀπιστία μιᾶς τέτοιας μεταστροφῆς τῶν φυλάκων σὲ ἀγρίους αὐθέντες τῶν πολιτῶν καὶ ὡς ἀνανδρία : ἐπειδὴ αὐτῶν κρείττους εἰσὶν· ὅπου κρείττους σημαίνει ἰσχυρότεροι, δηλαδὴ μὲ τὴν κατοχὴ τῶν ὅπλων, ἐμπιστευμένων σὲ αὐτοὺς ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς πατρίδας καὶ τὴν προστασία τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ διεκτραγωδεῖ παραστατικὰ τὶς οἰκτρὲς συνέπειες, ὅσες μοιραῖα θὰ ἔχη τὸ πραξικόπημα τῶν φυλάκων : δεσπότης δ' ἐχθροὶ ἀντὶ ξυμμάχων τῶν ἄλλων πολιτῶν γενήσονται, μισοῦντες δὲ καὶ μισούμενοι, καὶ ἐπιβουλεύοντες καὶ ἐπιβουλεύόμενοι, διὰ ξουσι πάντα τὸν βίον, πολὺ πλείω καὶ μᾶλλον δεδιότες τοὺς εἰδὼν ἢ τοὺς ἔξωθεν πολεμίους, θέοντες ἤδη τότε ἐγγύτατα ὀλέθρου αὐτοὶ τε καὶ ἡ ἄλλη πόλις (417 a-b)¹⁵.

ρων νὰ διακόψῃ τὸ ἐθνικο-ἀπελευθερωτικὸ ἔργο του, ὅπως βαθύτατα πίστευε, στὴ Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅπως ἴσως δὲν θεωροῦσε πῶς κινδύνευε τότε σοβαρὰ ἡ Σπάρτη, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐχθροὺς της. Ἴδου ὅμως τὸ κείμενο σὲ δωρικὴ φυσικὰ διάλεκτο : . . . ἐπεὶ δὲ κέλεσθέ με κατὰ τὰν προθεσμίαν παραγίνεσθαι, ἔπομαι τᾷ ἐπιστολᾷ, σχεδὸν δ' αὐτὰν καὶ φθάσω· ἄρχω γὰρ οὐκ ἐμαντῶ ἀρχάν, ἀλλὰ τᾷ πόλει καὶ τοῖς συμμάχοις· καὶ τότε ἄρχων ἄρχη ἀλαθέως κατὰ δίκαν, ὅταν καὶ ἄρχηται ὑπὸ τε νόμων καὶ ἐφόρων, ἢ οἷοι ἂν ἄλλοι ἐν πόλει ἄρχοντες ὦσιν (Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα Λακωνικά 211).

15. Ἡ περιγραφή μὲ τόσο μελανὰ χρώματα ἐνὸς ἐνδεχόμενου πραξικοπήματος τῶν φυλάκων ἀξίζει νὰ συγκριθῇ μὲ τὶς ἐξ ἴσου ὀξύτατες καὶ μὲ ἀρκετὴ ἐμπάθεια συντελεσμένες περιγραφὲς τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίδος, ὅπου, ἐξ ἄλλου, οἱ δύο τύποι αὐτοὶ ἡμαρτημένων πολιτειῶν ἐμφανίζονται νὰ μὴ προϋποθέτουν ὑπαρξὴ ἐπαγγελματιῶν στρατιωτικῶν στὶς ἀντίστοιχες κοινωνίες. Ἀξίζει νὰ παραθέσωμε, ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς ὀλιγαρχίας, μιὰν εἰκόνα ὑπερέντονα παραστατικὴ τῆς διαφορᾶς τῶν τάξεων καὶ τῆς ἐχθρότητας μεταξὺ τους (ιδεὲ 551 d) . . . ἰσχνὸς πένης ἀνὴρ, ἡλιωμέ-

Βασικοί θεσμοὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας, αὐστηροὶ σὲ ἀκρότατο βαθμό, ἀποσκοποῦν στὴν ἀποτροπὴ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κινδύνου, ὅσο τὸ δυνατόν: φύλακας . . . ποιοῦμεν ἥκιστα κακουργοὺς πόλεως (421 a-b).

5. Ἡ αἰδὼς καὶ ἡ δίκη στὸ σύστημα τῆς ὀρθῆς πολιτείας.

Βασικοί θεσμοὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας ὑπάρχουν πραγματικὰ γιὰ ν' ἀποτραποῦν οἱ μεγάλοι κίνδυνοι τῆς κοινωνίας, οἱ ἀπότοκοι γενικὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἐπίσης, εἴτε νὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ νὰ ἐδραιωθῇ μᾶλλον, ἡ ἄριστη, θετική, δράση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας¹⁶. Κύριο μέλημα ὅμως τῆς ὀρθῆς πολιτείας εἶναι ἡ τροφή τε καὶ παιδεία τῶν πολιτῶν, καὶ εἰδικὰ ἡ διάπλασή τους ἠθικά, προϋπόθεση κρίσιμη ἄλλωστε γιὰ τὴν ἄπταιστη καὶ δημιουργικὴ λειτουργία της¹⁷.

Ἡ καθολικὴ παιδεία, λοιπόν, τῶν πολιτῶν, ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴν ἠθικὴ τους διάπλαση καὶ συντελεῖται μὲ τὴ γυμναστική, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὴ μουσική, δηλαδή μὲ τὴν ἠθικὰ ψυχοπλαστικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα τῶν αἰσθητικῶν ἔργων¹⁸, κατορθώνει ἀκριβῶς νὰ καλλιεργήσῃ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην, οἶονεῖ ἔμφυτες ἤδη στὸν ἄνθρωπο, καὶ νὰ τὶς μετατρέψῃ ἀπὸ ἀπλὲς προ-διαθέσεις ἠθικὲς σὲ ἀρετὲς ἠθικὲς, ὑπερ-πολύτιμες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας¹⁹: σωφροσύνη, ἢ καὶ ἀνδρεία, ἢ

νος. . . πλουσίῳ, ἐσκιατραφηκότι, πολλὰς ἔχοντι σάρκας ἀλλοτρίας (556 d)· καὶ ἀκόμη ἕναν δριμύτατο ἀφορισμό: οὕτω πλούτου ἀρετὴ διέστηκεν, ὥσπερ ἐν πλάστιγγι ζυγοῦ κείμενον ἑκάτερον, αἰεὶ τοῦναντίον ῥέποντε (550 e). Στὴν περιγραφὴ τῆς τυραννίδος, ποὺ ἄλλωστε χαρακτηρίζεται ἔσχατον πόλεως νόσημα (544 c), εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδεικτικὴ τῆς κοινωνιολογικῆς ὀξυδέρκειας τοῦ Πλάτωνος ἡ εἰρωνικὴ μνεῖα τοῦ πολιτικοῦ, ὅπως καὶ ἠθικοῦ ἀδιεξόδου, ὅπου ἀναπότρεπτα βρίσκεται ὁ τύραννος (567 b-d). Τὸ θέμα τῆς τυραννίδος εἶναι τόσο γόνιμο γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ Πλάτωνος—ἀποτελεῖ πραγματικὰ τὸ κορυφαῖο θέμα τῆς ἀρνητικῆς Πολιτειολογίας του—, ὥστε ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ ἑνατο βιβλίον τῆς *Πολιτείας* ἀφιερώνεται εἰδικὰ στὴν ψυχογραφία τοῦ τυράννου. Καὶ εἶναι ἄπορο πραγματικὰ, πῶς ὁ ἐξαίρετος Καθηγητὴς Karl Popper παραβλέπει αὐτὰ ὅλα καὶ γράφει, ἀπὸ ἀφορμὴ τὸ χωρίο 709 e ἐπ. τῶν *Νόμων*, there way also be a suggestion that the débâcle of the Thirty was due to their great number: Critias alone would have been all right (317).

16. Βλ. Δεσποτόπουλος 57-60.

17. Βλ. Δεσποτόπουλος 42-44.

18. Βλ. Δεσποτόπουλος 79-89 καὶ *Ἡ κριτικὴ τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν ποίηση*, «Χρονικὰ Αἰσθητικῆς» 1966, 109 ἐπ.

19. Τὸ ἠθοπλαστικὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα τῆς καθολικῆς παιδείας εἶναι ὅμως αἰ. . . ἄλλαι ἀρεταὶ ἀπλῶς, ὅχι δηλαδή καὶ ἡ τοῦ φρονῆσαι, ἡ ἀρετὴ κατ' ἐξοχὴν τῶν φιλοσόφων-κυβερνητῶν, καθὼς παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει (518 d-e)· πρβλ. 519 a-b καὶ 522 a: μουσικὴ ἔθεσι παιδεύουσα . . ., οὐκ ἐπιστήμην παραδιδούσα. Βλ. καὶ ὑποσ. 22.

ἀκόμη εὐπρέπεια στὴ νεώτερη ὁρολογία, μετατροπὲς τῆς πρώτης· δικαιοσύνη, στὴν ἔννοια τῆς νομιμοφροσύνης προπάντων, μετατροπὴ τῆς δευτέρας.

Ἡ συμπεριφορά, ἐξ ἄλλου, τῶν ἀνθρώπων στὴν κοινωνία τῆς ὀρθῆς πολιτείας εἶναι σὲ μεγάλη ἔκταση ἀκάλυπτη ἀπὸ διατάξεις τῆς νομοθεσίας καὶ μένει ἐμπιστευμένη στὴν εὐπρέπεια καὶ στὴ σωφροσύνη, δηλαδὴ στὴν καλλιεργημένη αἰδῶ (425 a-b). Ἀλλὰ καὶ σχετικὰ μὲ τὰ θέματα, ποὺ ρυθμίζονται ἀπὸ διατάξεις τῆς νομοθεσίας, διακηρύσσεται πὼς τελικὰ ἡ συννομη συμπεριφορά, ἡ τελεσφόρηση ἄρα τῆς νομοθεσίας, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικότητα μᾶλλον τῶν πολιτῶν, ὥς δικαιοσύνη, καὶ εἰδικώτερα ὥς νομιμοφροσύνη, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐξελιγμένη δίκη (425 c-d, 426 e-427 a). Πραγματικά, ὑπάρχουν ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη, οὐσιαστικὰ ἐνταγμένες καὶ ἀξιοποιημένες στὸ κοινωνικο-πολιτικὸ σύστημα τῆς ὀρθῆς, εἴτε ἀρίστης πολιτείας.

Ἐξ ἄλλου, παράδειγμα, κατ' ἐξοχὴν ἐπαληθευτικὸ ἢ μᾶλλον ἐφαρμοστικὸ τοῦ δόγματος ἡ αἰδῶς καὶ ἡ δίκη νὰ εἶναι πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ ἀλλὰ καὶ φιλίας συναγωγαί, ἀποτελεῖ ἀκριβῶς ἡ ἠθικο-συναισθηματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἀρίστης πόλεως. Ἐκφραστικώτατο εἶναι τὸ χωρίο : ἐνὸς δὴ, οἶμαι, πάσχοντος τῶν πολιτῶν ὅ,τιοῦν, ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἢ τοιαύτη πόλις μάλιστα τε φήσκει ἑαυτῆς εἶναι τὸ πάσχον καὶ ἢ συνησθήσεται ἅπαντα ἢ ξυλλυπήσεται (462 d-e, πρβλ. 462 b-c, 463 e-464 a, 464 d). Εἶναι ἡ ἀκέραιη παρουσία τῆς φιλίας στὴν κοινωνία, ὁ θρίαμβος τοῦ πολιτικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ²⁰.

6. Ἡ πολιτικὴ φρόνησις τῶν κυβερνητῶν καὶ τὸ πολιτικὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ ἀρίστη ὁμῶς αὕτὴ κοινωνία, ἡ ὄχι ἀπλῶς ἀταξική²¹, δίχως ἄρα τὴν ἰδιοτέλεια καὶ τὰ χωριστὰ συμφέροντα καὶ τὶς ἄλλες ἀσχημίες τοῦ Ἀτομικισμοῦ, ἀλλὰ καὶ θετικὰ ἠθικὴ, μὲ τὴν ὁμοθυμία τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν γιὰ τὶς τύχες τοῦ καθενὸς τους, ἐμφανίζεται ὥς ἐπιτευκτὴ κατ' ἀρχήν, μὲ κύρια βάση θεσμοὺς καὶ ιδιότητες, ποὺ ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην, ἔστω προηγμένες σὲ ἠθικότητα καὶ νομιμοφροσύνη τῶν

20. Πρβλ. Ἀριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (1155 a 22-25) : *ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἢ φιλία, καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν ἢ τὴν δικαιοσύνην· ἡ γὰρ ὁμόνοια ὁμοίον τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι, ταύτης δὲ μάλιστα ἐφίενται. . .*

21. Ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο στὴ βιβλιογραφία ὅτι ἡ ἀρίστη πόλις ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς τάξεις πολιτῶν. Ὁ διάσημος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας Windelband, στὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, τὶς χαρακτήριζε *Stände* καὶ τὶς ὀνόμαζε *Lehrstand*, *Wehrstand*, *Nährstand*. Βλ. ὁμῶς Δεσποτόπουλος 71-76, ὅπου ἀνασκευάζεται ἡ ἐσφαλμένη αὐτὴ ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τῆς *Πολιτείας*.

πολιτῶν. Εἶναι οἱ ἄτεγκτοι θεμελιακοὶ νόμοι της. Καὶ εἶναι προπάντων ἡ πολιτικὴ φρόνησις καὶ ἡ ἄλλη ἀρετὴ, σχεδὸν ὑπεράνθρωπη, τῶν καταπιστευμένων μὲ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας φιλοσόφων : τῶν δοκιμασμένων αὐτῶν ἡρώων καὶ πανεπιστημόνων καὶ διαλεκτικῶν, ἀλλὰ καὶ πρακτικὰ ἐμπειρότατων, καὶ τελικὰ μυημένων στὴ θεὰ τοῦ ὑπέρτατου ἀγαθοῦ (539 e-540 b)²².

Οἱ ἄμεμπτοι καὶ διορατικοὶ αὐτοὶ ἄρχοντες ἢ τέλει φύλακες, ἀποτελοῦν ἐνσάρκωση τῆς πολιτικῆς· πρέπει νὰ ὑπάρξουν, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος ὅ,τι ἔχει στερηθῇ στὴν ἱστορία του (ἀπὸ ἀδυναμία τοῦ Προμηθεῆ νὰ κλέψῃ τὴν πολιτικὴ ἔγκαιρα ἢ καὶ μὲ τὴν ἀπροθυμία τοῦ Δία νὰ τὴν δωρήσῃ, ἀντὶ νὰ χορηγήσῃ ἀπλᾶ ὑποκατάστατα : αἰδῶ καὶ δίκην).

Ἡ ἀξίωση ὅμως τῆς παρουσίας τῶν φιλοσόφων-κυβερνητῶν καὶ ἡ αὐστηρὴ διαγραφὴ τοῦ τρόπου τῆς διαλογῆς καὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἄλλης ἐτοιμασίας τους, ὅπως καὶ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς τους, ἀποτελοῦσε μήπως καὶ τὴ λύση, τὴν πρακτικὴ, ποὺ χρειάζεται ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος;

22. Ἄρα οὔτε κἂν ἡ Διαλεκτικὴ, ἔστω μαζὶ μὲ τὸ σύστημα τῶν ἀρετῶν, ἐπαρκεῖ, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ἡ πρακτικὴ ἐμπειρία σὲ ὑπηρεσίες διοικητικὲς ἐπὶ δεκαπέντε χρόνια, καὶ ἀκόμη ἡ ὕστατη αὐτὴ μύηση, γιὰ νὰ διαθέτουν οἱ τέλει φύλακες τὴν πολιτικὴ φρόνηση καὶ νὰ ὑπάρξουν ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς τους : καὶ πόλιν καὶ ἰδιώτας καὶ ἑαυτοὺς κοσμεῖν (540 a-b). Ὡς πηγὴ ἐμπνευστικῆς τῆς λειτουργίας τους, καθὼς προϋποθέτει νόηση πρακτικὴ, ὄχι δηλαδὴ θεωρητικὴ, ἐμφανίζεται ἤδη τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ (540 a). Εἶναι ὁ ὑπέρτατος ἀναβαθμὸς στὴν ἱεραρχία τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ποὺ οἱ φιλόσοφοι πρέπει ν' ἀτινίσκουν γιὰ νὰ ἐμπνέωνται ἀπὸ αὐτὲς καὶ νὰ ἐπιτελοῦν τὴ νομοθετικὴ λειτουργία, τὴ συντακτικὴ τῆς «ὀρθῆς πολιτείας»: ἀποβλέποιν πρὸς τε τὸ φύσει δίκαιον καὶ καλὸν καὶ σῶφρον, καὶ τὰ τοιαῦτα (501 a-b). Παραμένει πάντοτε ὁ ὑπερβατικὸς χαρακτήρας τῆς φιλοσοφίας, ὁ κοινὸς σὲ ὅλες τὶς προβάσεις της : Ἄν ὁ φιλόσοφος κυβερνήτης πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ φύσει δίκαιον... ὁ φιλομαθὴς ἴοι καὶ οὐκ... ἀπολήγοι τοῦ ἔρωτος, πρὶν αὐτοῦ ὃ ἔστιν ἐκάστου τῆς φύσεως ἄψασθαι (490 b). Ἐξ ἄλλου, ἂν ὑποκειμενικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ σύλληψη τῆς φύσεως ἐκάστου αὐτοῦ ὃ ἔστιν εἶναι ὅ ἢ προσήκει ψυχῆς ἐφάπτεσθαι τοῦ τοιούτου, δηλαδὴ τὸ μέρος τῆς ψυχῆς (ὃ... ψυχῆς), τὸ συγγενὲς τῷ ὄντι ὄντως, καὶ ἄξιο ἄρα (προσήκει) ν' ἀσκήσῃ τὴν ὑπερβατικὴ αὐτὴ λειτουργία καὶ νὰ γεννήσῃ ἔτσι νοῦν καὶ ἀλήθειαν, ὑποκειμενικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἰκανότητα νὰ ἐνατενισθοῦν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ καὶ τὸ φύσει δίκαιον... ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπάρξουν μὲ τὴν ἐνατενιστὴ τους πηγὲς ἐμπνευστικὲς γιὰ τὴν ὀρθὴ δρᾶση τῶν φιλοσόφων-κυβερνητῶν, εἶναι ἀντίστοιχα τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ τὸ καθαρὰ νοητικὸ μέρος της ἀλλὰ προαγμένο σὲ ἡγετικὸ στοιχεῖο, στὴν ἀρμονία τῶν μερῶν της, ἀπότοκη τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀκεραιωμένης, συνθετικῆς, ἀρετῆς (443 d-e), καὶ ἀκόμη προικισμένο μὲ τὴ σοφία (443 e), ἐκγονη τῆς ὑψηλῆς παιδείας στὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν καὶ στὴν Διαλεκτικὴ, ἀλλὰ καὶ τῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας ἢ καὶ τῆς ἀνεξήγητης ἐκείνης μυητικῆς θέας.

Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ἂν καὶ δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ πιστεύῃ στὴν ἀρίστη πολιτεία, ὡς ἀνυπέρβλητο κανόνα γιὰ τὴν κατεύθυνση καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ τῶν λειτουργιῶν της, δὲν ἔπαυσε ὅμως, ποτὲ ὅσο ζοῦσε ἀκόμη, τὴν πολύτροπη ἀναζήτηση, γύρω ἀπὸ τὴν πολιτική, μάλιστα μὲ ὀλοένα μεγαλύτερη προσαρμογὴ στὶς ἀδυναμίες τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας (*Πολιτικός*, *Ἑβδόμη Ἐπιστολή*, *Νόμοι*). Εἶχε ἐπίγνωση, ἐξ ἄλλου, τῶν ὀρίων τῆς ἐπιβολῆς τῆς φιλοσοφίας στὴν ἱστορία, καὶ δὲν παραγνώριζε τὴν ἀνάγκη τῆς συνδρομῆς ἱστορικῶν περιστάσεων καὶ δυνάμεων ἱκανῶν²³. Δὲν πρέσβευε, ὅπως ὁ Hegel, τὴν ἐπιμηθεϊκὴ ἀντίκρυ στὴν ἱστορία στάση τῆς φιλοσοφίας²⁴. Ἡ προμηθεϊκὴ στάση τοῦ Πλάτωνος ἀντίκρυ στὴν ἱστορία ἦταν συγκεκριασμένη πάντοτε μὲ τὴν ἐκτίμηση τοῦ ἐφικτοῦ²⁵.

Ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πολιτειολόγος συνέχισε οὐσιαστικὰ τὴν Πολιτειολογία τοῦ Πλάτωνος, ἔστω καὶ μὲ πιὸ νηφάλια διάθεση, δηλαδὴ μὲ συγκρατημὸ καὶ στὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ στὴν αὐστηρότητα, ὅπως καὶ μὲ πιὸ ἔμμοно σεβασμὸ πρὸς τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα· καὶ ἀφῆκε στὴν ἀνθρωπότητα μιὰ περιεκτικώτατη, καὶ πολὺ ἀνθρώπινη, Πολιτειολογία, πρόσφορη κατ' ἐξοχὴν γιὰ νὰ ποδηγετήσῃ τὴν πολιτικὴ ζωὴ, καὶ στὶς καθημερινότητες καὶ στὶς ἐξάρσεις της.

Ἐπὶ αἰῶνες, ἡ Πολιτειολογία τῶν δύο φιλοσόφων ἔμεινε ἱστορικὰ παραμερισμένη, ἔξω προπάντων ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Θύελλες στρατοκρατικές, ἐπιδρομὲς βαρβαρικές, ἢ ἄλλες κακὲς συντυχίες, εἶχαν ἐπιφέρει τὴν πολιτικὴ ἐρήμωση τῆς Ἱστορίας, παντοῦ σχεδόν.

Ἀπὸ τὸν ὕστερο Μεσαίωνα, ὅμως, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση προπάντων, ἄρχισε καὶ ἡ Ἀναγέννηση τῆς ἐλληνικῆς Πολιτειολογίας. Στὴν ἐποχὴ μας, οἱ πιὸ ἄξιες μορφὲς πολιτικῆς ζωῆς ἔχουν ἐκδηλῇ τὴ σφραγίδα της. Ἀρκεῖ νὰ ἔχη κάποιος τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνῃ κάτω ἀπὸ τὶς ὀνοματικές εἴτε ἄλλες μεταμφιέσεις, καὶ διαπιστώνει παντοῦ, ὅπου σήμερα ὑπάρχει πολιτικὴ ζωὴ, ἀπηχήσεις εἴτε ἡμιαπηχήσεις, παραφράσεις κάποτε ἢ ἄτεχνες μιμήσεις, τῶν πολιτειολογικῶν αἰτημάτων καὶ θεωρημάτων, ἄλλοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἄλλοῦ τοῦ Πλάτωνος.

23. Βλ. σχετικὰ Δεσποτόπουλος, *Φιλοσοφικὰ Μελετήματα*, 1965, 143 ἐπ.

24. Βλ. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821, Vorrede.

25. Πρβλ. V. Goldschmidt, *Platonisme et pensée contemporaine*, 1970, ἰδιαίτερα τὸ κεφάλαιο *La Puissance de la pensée utopique*.

SUR LA POLITIOLOGIE DE PLATON

Résumé.

Une distinction est proposée: «politologie classique» et «politologie négative» de Platon; la première comprendrait surtout la «Cité parfaite», œuvre d'optimisme moral et de rigorisme politique, la seconde les «Constitutions vicieuses», œuvres de pessimisme sociologique et de moralisme implacable.

Des passages 321 c-324 a du *Protagoras*, dûment interprétés, est déduit le théorème de carence de la «politique», dans l'histoire de l'humanité, et de présence, à sa place, de la «Pudeur» et de la «Justice»: sentiments universellement humains et chargés d'établir la «concorde» (φιλία) dans les Cités — théorème, pouvant servir de base à l'idéologie démocratique.

Les différences sont évoquées de la société élémentaire, pré-politique — structurée en fonction de la répartition du travail — et de la société «civilisée», forcément politique, et il est mentionné un avertissement de Platon à l'humanité sur le danger permanent pour la vie politique, congénital de l'existence de militaires de métier.

Le système de la «Cité parfaite» est présenté comme répondant, par des institutions *ad hoc*, aux dangers dérivés du pouvoir politique. La fonction de la «Pudeur» et de la «Justice», à l'intérieur de ce système, tant sur le plan de l'éducation que sur ceux du comportement social et de l'efficacité de la législation, est signalée et expliquée, de même que la fonction — uniquement importante pour l'orientation correcte de ce système — et les composantes de la «sagesse» des philosophes-gouvernants.

Une note, enfin, sur la portée et le destin historique de la politologie de Platon ainsi que de celle d'Aristote.

Nancy

Constantin Despotopoulos